

ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ДО ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ

Особливості підготовки і проведення допиту неповнолітніх обумовлені особистістю допитуваного, що є важливим для встановлення психологічного контакту, вибору режиму цієї дії, здійснення впливу на особу.

Ретельна, старанна підготовка до цього процесу є необхідною умовою отримання повних та об'єктивних показань. Учені-криміналісти Р.С. Белкін, Г.С. Казинян, Л.Л. Канєвський, Л.М. Карнєєва, В.О. Коновалова, М.М. Коченов, І.Ф. Крилов та інші вважають, що при підготовці до допиту слідчий повинен здійснювати комплекс заходів організаційного й тактичного характеру. У психологічному плані таку підготовку дослідники поділяють на три основні рівні – пізнавальний, прогностичний і синтезуючий. Перший полягає у вивченні матеріалів кримінальної справи, ознайомленні з оперативно-розшуковими даними, збиранні відомостей про особистість допитуваного, вивченні спеціальних питань. Інформація, отримана на цьому рівні, дозволяє потім прогнозувати різні ситуації допиту й використовувати певні тактичні прийоми. Підготовка до допиту завершується на синтезуючому рівні й охоплює складання плану цієї процесуальної дії.

Важливим питанням підготовки до допиту неповнолітнього є вибір місця й обстановки його проведення (вдома, у школі, в кабінеті слідчого), що має сприяти встановленню психологічного контакту й одержанню необхідної інформації [8, с.121]. Визначаючи місце допиту неповнолітнього свідка (потерпілого), слід виходити з того, що підлітка у віці 14-16 років бажано допитувати в кабінеті слідчого, оскільки офіційна, ділова обстановка в поєднанні з роз'ясненням останнього про необхідність розповісти все, що тому відомо по справі, підкреслює важливість події й налаштовує на дачу повних і правдивих показань. Для допиту малолітніх свідків (потерпілих) слід вибирати інше, більш звичне місце йому (школа, дім, дитячий садок). Іноді допит доцільно проводити на місці, де неповнолітній спостерігав подію (факт, явище), з приводу якого йому належить давати свідчення [11, с.448].

У процесі підготовки до допиту неповнолітніх велике значення має цілеспрямоване вивчення матеріалів кримінальної справи. Це дозволяє встановити коло осіб, які підлягають допиту, послідовність їх допитування, з'ясувати предмет допиту, сформулювати запитання до допитуваного, визначити докази, які можуть бути використані при цьому [2, с.63]. Якщо для окреслення предмета допиту необхідні спеціальні знання, слідчий повинен вивчити спеціальну літературу, проконсультуватися зі спеціалістами тощо [11, с.412]. Йому належить заздалегідь підготувати запитання, на які необхідно отримати відповідь у неповнолітнього. Вони мають бути простими й доступними для розуміння.

Дослідження матеріалів кримінальної справи передбачає аналіз даних, що містяться у протоколах слідчих дій, що дасть можливість виявити суперечності або прогалини щодо деяких обставин. Характер матеріалів кримінальної справи вимагає

конкретного підходу до їх вивчення. Особливу увагу слідчий повинен звернути на дані стосовно обставин, за яких було вчинено злочин, на об'єкт посягання, мотив злочинного діяння, спосіб, знаряддя й засоби, за допомогою яких відбулося його вчинення. Важливе місце в процесі вивчення матеріалів справи належить аналізу результатів таких слідчих дій, як огляд місця події й обшук. Дослідження їх може бути корисним для висунення версій про механізм учиненого злочину й осіб, які брали в цьому участь. [12, с. 183, 184]. Вид злочину, вибір об'єкта нерідко зумовлені специфічним колом потреб, інтересів, орієнтувань неповнолітньої особи.

У криміналістичній літературі підкреслюється, що відомості, які містяться у протоколі огляду місця події, дають змогу розкрити окремі психологічні риси особистості допитуваного: його рішучість чи обачливість, сміливість або боягузтво, навички та звички, можливо, жорстокість, цинізм, схильність до афективних спалахів, патологічні відхилення психіки тощо [13, с. 273]. У встановленні властивостей характеру злочинця особливе місце належить оцінці способу, місцю, часу і слідів учинення злочину [5, с.61].

Оперування доказами під час допиту вимагає обов'язкової попередньої підготовки, що дозволяє визначити доцільність їх використання [4, с.108]. Слідчому належить як слід вивчити наявні у справі показання осіб із тим, щоб під час цього процесу їх можна було б оголосити неповнолітнім. Аналізуються також раніше отримані свідчення самого допитуваного.

Слідчий повинен досліджувати матеріали кримінальної справи під кутом зору майбутнього допиту [1, с.304]. Підготовка до нього має певну специфіку залежно від процесуального становища неповнолітнього. Тому слідчому належить не лише вивчити, але й підготувати необхідні матеріали, які йому можуть знадобитися на допиті. У процесі дослідження матеріалів справи він робить закладки в потрібних місцях, виписує прізвища, адреси, систематизує письмові й речові докази. Деякі науковці рекомендують перед цією процедурою з метою ознайомлення з обстановкою відвідати місце події. При допиті обвинувачених слідчому буде значно простіше уявити собі дії кожного з них на місці, послідовність цих дій, а також виявити протиріччя в показаннях про окремі обставини вчиненого злочину [3, с.87; 6, с.32].

У криміналістиці існують загальні рекомендації, щодо послідовності вивчення матеріалів кримінальної справи, що зумовлює необхідність: а) предметної систематизації матеріалів про факти, події, осіб тощо; б) виявлення суперечностей і прогалин у досліджуваних матеріалах; в) отримання контрольних відомостей, які можна використати при допиті [12, с. 184].

Деякі слідчі розпочинають допит, не ознайомившись як слід з матеріалами справи, й тому забувають з'ясувати вагомні обставини. Це, у свою чергу, призводить до необхідності проводити повторні допити, що є небажаним через вікові особливості психіки неповнолітніх [13, с.274]. Якщо у слідчого немає чіткого уявлення про обставини, які треба встановити у перебігу допиту, то в результаті деякі суттєві для справи обставини можуть залишитися нез'ясованими, а в показаннях допитуваної особи з'являються свідчення, що не стосуються справи. Якщо слідчий погано володіє матеріалами справи, плутає імена й події, він одразу втрачає авторитет у неповнолітнього [9, с.89]. Уявлення, що виникає в останнього про необізнаність слідчого про обставини вчиненого злочину, зумовлює можливість повідомлення ним неправдивих показань.

Зрозуміло, що заздалегідь важко передбачити, знання яких саме якостей чи станів особи буде потрібно на допиті. Однак обов'язково бажано мати уявлення про такі особливості допитуваного, як стать, вік, освіта, професія, інтереси, рівень культури, погляди, психологічні якості, можливий емоційний стан в момент допиту. Вивчення особистості неповнолітнього завжди передбачає індивідуальний підхід: потрібно співвідносити ступінь важливості з'ясування даних про його особу з отриманням можливої доказової інформації від нього, її цінність у встановленні істини у справі [7, с. 47].

Аналіз характерних рис і якостей допитуваного, що відбувається до допиту, має провадитися з використанням усіх доступних слідчому джерел інформації й у межах, які диктує оперативна обстановка [10, с.127]. Основними джерелами отримання інформації про особу неповнолітнього, який підлягає допиту, є: а) показання його батьків, сусідів, учителів або вихователів, товаришів по навчанню, друзів (тобто найближчого оточення), з якими він спілкується; б) оперативно-розшукова інформація; в) характеристики на неповнолітнього; г) інші існуючі документи.

Завершальним етапом підготовки до допиту неповнолітніх є його планування, особливістю якого є те, що воно передбачає накреслення порядку його проведення й оптимальної програми дій. Належне планування показує здатність слідчого до творчості, вміння варіювати різні моделі поведінки, прогнозувати позиції неповнолітнього допитуваного.

Список літератури: 1. *Белкин Р.С.* Тактика допроса // Криминалистика: Учебник / Под ред. *Б.А. Викторов*, *Р.С. Белкина*. – М.: Юрид. лит., 1976. – 408 с. 2. *Васильев А.Н., Карнеева Л.М.* Тактика допроса при расследовании преступлений. – М.: Юрид. лит., 1970. – 208 с. 3. *Гуковская Н.И., Долгова А.И., Миньковский Г.М.* Расследование и судебное разбирательство дел о преступлениях несовершеннолетних. – М.: Юрид. лит., 1974. – 298 с. 4. *Казиня Г.С.* Процессуальные и тактические основы использования доказательной информации на допросе // Проблемы совершенствования предварительного следствия и прокурорского надзора за исполнением законов органами дознания и предварительного следствия. – М., 1982. – С. 105-111. 5. *Каневский Л.Л.* Расследование и профилактика преступлений несовершеннолетних. – М.: Юрид. лит., 1982. – 112 с. 6. *Карнеева Л.М., Соловьев А.Б., Чувилев А.А.* Допрос подозреваемого и обвиняемого. – М.: Гослитиздат, 1969. – 203 с. 7. *Коновалова В.Е.* Допрос: тактика и психология: Монография. – Х.: Вид. СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2006. – 176 с. 8. Настільна книга слідчого: Наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / *Панов М.І., Шепітько В.Ю., Коновалова В.О.* та ін. – К.: Вид. дім “Ін Юре”, 2003. – 720 с. 9. *Порубов Н.И.* Научные основы допроса на предварительном следствии. – Минск: Вышэйш. шк., 1978. – 176 с. 10. *Рапинов А.Р., Хилобок М.П.* Тактика допроса // Криминалистика: Науч.-практ. пособ. – М.: НИ и РИО ВШ МВД СССР, 1970. – 214 с. 11. Руководство по расследованию преступлений / *А.В. Гриненко, Т.В. Каткова, Г.К. Кожевников* и др. – Харьков: Консум, 2001. – 608 с. 12. *Шепітько В.Ю.* Криминалистика: Курс лекцій. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – Х.: Одиссей, 2005. – 368 с. 13. *Шепітько В.Ю.* Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. – Х.: Харків юрид., 2007. – 432 с.

Надійшла до редакції 06.11.2007 р.